

Minority languages in Europe in the context of revitalizing activities

[Mensinove jazyky v Europe v kontexte revitalizačných aktivít]

Katarina Slobodova Novakova – Katarina Kostialova – Daniela Kusnierova –
Lukas Kurajda

DOI: 10.18355/XL.2018.11.03.02

Abstract

The paper focuses on the analysis and presentation of the rescue research of unique German minority of mountain woodcutters called Huncokars. They live in western Slovakia, isolated in a mountainous environment, with a preserved culture and their own language. Due to the political situation and the unregulated rights of minorities in Slovakia in the 2nd half of the 20th century this group has not been the subject of systematic research and scientific interest yet. Because of their isolation and specific socio-professional inclusion, they have preserved unique manifestations of material, spiritual and social culture, and their own unique language. This language belongs to the German Central Bavarian dialects and its occurrence outside the compact German speaking territories is unique in the territory of Slovakia. The main goal is to promote the efforts and activities aimed at language and culture revitalization, and then popularizing them. The expected benefit of revitalizing activities is a more visible reflection of local traditions today, and supporting values of bilingualism and multiculturalism. Huncokars represent a specific form of adaptation and group acclimatization in a different ethnic environment in the Small Carpathians. Therefore, we consider them as an important part of European and world cultural heritage. The ethnic group of Huncokars is a proof of the cultural diversity and multiculturalism of the ethnic and linguistic environment not only of Slovakia but also the entire Europe.

Key words: German minority, language, revitalization, cultural heritage, identity

Anotácia

Príspevok je zameraný na analýzu a prezentáciu záchranného výskumu jedinečnej špecifickej nemeckej minority horských drevorubačov nazývaných Huncokári, žijúcej na západnom Slovensku, izolovane v horskom prostredí, so zakonzervovanou kultúrou a vlastným jazykom. Táto skupina nebola vzhľadom na politickú situáciu a nepriznané práva menšinám v 2. polovici 20. storočia na Slovensku doteraz predmetom žiadnych systematických výskumov a vedeckého záujmu. Vďaka izolovanosti a špecifickému socio-profesnému zaradeniu si uchovali jedinečné prejavy hmotnej, duchovnej a sociálnej kultúry a vlastný unikátny jazyk. Tento jazyk patrí k nemeckým stredobavorským nárečiam a jeho výskyt mimo kompaktných nemeckych hovoriacich území je na území Slovenska jedinečný. Cieľom je priblíženie snáh a aktivít zameraných na revitalizáciu jazyka a kultúry, a následne ich popularizácia. Očakávaným prínosom revitalizačných aktivít je viditeľnejší odraz lokálnych tradícií v súčasnosti, podpora hodnôt dvojjazyčnosti a multikulturality. Huncokári v Malých Karpatoch predstavujú špecifickú formu adaptácie a akulturácie skupiny v inoetnickom prostredí. Považujeme ich preto za významnú súčasť európskeho a celosvetového kultúrneho dedičstva. Etnická skupina Huncokárov je dokladom kultúrnej diverzity a multikultúrnosti etnického a jazykového prostredia Slovenska a celého európskeho priestoru.

Kľúčové slová: nemecká minorita, jazyk, revitalizácia, kultúrne dedičstvo, identita

Úvod

V súčasnosti dochádza v rámci situácie menšinových jazykov v Európe k podstatným sociolingvistikým zmenám. Vzhľadom k výrazným trendom jazykového posunu a asimilácie jazykov počet *native speakers* (ďalej používaný slovenský akvivalent “rodení hovoriaci”) klesá. Výraznou novinkou minulých dekád je však zároveň fenomén tzv. *new speakers* (ďalej používaný termín “noví hovoriaci”), t.j. osôb, ktoré znalosť minoritného jazyka získali inou formou ako v prirodzenom procese socializácie. V danom kontexte dochádza tiež k flexibilitě, resp. markantným premenám variantov a podôb mnohých jazykov (Šatava, 2017:323).

Na sklonku 20.storočia sme zaznamenávali zvýšený záujem lingvistov a najmä sociolingvistov o fenomén jazykovej asimilácie a postupného zániku viacerých jazykov (Krauss 1992; Brenzinger 2007; Austin-Sallabank 2011 a iní). Postupne sa však začal vytvárať i akýsi “protiprúd”, presadzujúci naopak záujem o jazykovú revitalizáciu, chápanú nielen skriktně vedecky, ale najmä prakticky a aktivisticky. Na tomto poli revitalizačných snáh sa preslávil najmä Joshua Fishmann (1991, 2001), ktorý inšpiroval mnohých ďalších bádateľov a obrátil pozornosť na zastavenie či aspoň čiastočné spomalenie etnojazykovej asimilácie. U mnohých etník, napríklad Kataláncov, Baskov, Sámov v Európe, Maoriovov, či niektorých indiánskych kmeňov v severnej Amerike, sa to naozaj podarilo (Šatava, 2017:323 a n.).

Na Slovensku sa výskumný bádateľský tím na FF UCM pokúša podobným spôsobom, metódami, inšpirovaný výsledkami a skúsenosťami v zahraničí, postupovať v prípade kultúrnej a etnojazykovej revitalizácie nemeckej špecifickej minority označovanej ako Huncokári, žijúcej do polovice 20.storočia v izolovaných horských lokalitách západného Slovenska. Na Slovensku sa dodnes o podobný postup nikto nepokúsil, preto musíme vychádzať zo skúseností zo zahraničia. Najbližšie máme možnosť porovnávať dáta a výsledky s veľmi úspešnými pokusmi o etnojazykovú revitalizáciu z poľskej obce Wilamowice. Pri wilamowštine (*wymysŕyś*) ide o malý germánsky jazyk v poľskom Hornom Sliezsku s niekoľkými poslednými rodenými hovoriacimi, ktorý bol v ostatných rokoch veľmi úspešne oživený (Olko-Wicherkiewicz-Borges, 2016: 17-149).

Pôvod skupiny Huncokárov a ich jazyka

V priebehu 18.storočia sa uskutočnilo osídľovanie západného Slovenska, najmä horských oblastí Malých a Bielych Karpát, nemeckým etnikom za špeciálnych podmienok. Viacerí feudáli a majitelia veľkostatkov si pozývali nemeckých kolonistov z rôznych krajín osídľovať ich majetky za obojstranne výhodných podmienok. Nemáme zatiaľ podrobnejšie správy ani archívne materiály dokladajúce jednoznačné okolnosti, presné dôvody, roky a spôsob príchodu tejto skupiny na Slovensko. Vieme, že prišli z horského prostredia Rakúska či Nemecka na pozvanie vtedajších vlastníkov lesov, najmä rodiny Pálfiocov. Vieme tiež, že boli profesne zameraní na prácu v lese, predpokladáme, že si priniesli spôsob života, adekvátny spoločenstvám, žijúcim a pracujúcim v horskom prostredí, a jemu zodpovedajúcimi hodnotovými orientáciami. Podľa zatiaľ realizovaných archívnych výskumov to mohlo byť najpravdepodobnejšie z južného alebo stredného Bavorska. Huncokári patria na Slovensku k poslednej, najmladšej vlně nemeckej kolonizácie, ktorá sa začala už niekedy v 13.storočí a pokračovala vo viacerých vlnách vo viacerých regiónoch Slovenska až do novoveku.

Podľa bádateľa a lingvistu Franza Beránka, ktorý realizoval na príkaz politických strán v 30. rokoch 20. storočia výskumy medzi Nemcami na Slovensku, bol vznik sledovanej skupiny spätý s kolonizačnou aktivitou najväčšieho zemepána Bratislavskej župy, grófa Pálfiho. Ten v polovici 18.storočia povolal alpských lesných robotníkov s rodinami z juhu Dolného Rakúska a susedného Štajerska na svoje rozsiahle pozemky v Malých Karpatoch (Beranek 1943, 19). Rôzni autori uvádzajú

rozdielne lokality pôvodu lesných robotníkov. V kolektívnej pamäti potomkov týchto kolonistov sa zachovalo vedomie pôvodu z Tirolska, Štajerska, resp. Bavorska, alebo zo Sudet.

Huncokári boli do polovice 20.storočia izolovanou, veľmi svojráznou a pomerne neznámou nemeckou minoritou v horskom území západného Slovenska. Boli lesníci a lesní robotníci, priniesli si z domovskej krajiny spôsob života, špecifický hodnotový systém a jazyk. Huncokári vykonávali prácu drevorubačov /stínačov, lesníkov a horárov, priniesli si a používali technologické postupy, ktoré na Slovensku v tom období ešte neboli známe. Z nemeckého pomenovania ich profesie *Holzacker a Holzfüller*, nimi vyslovovaný ako *Hulzhok, Hulcokr*, vznikol v miestnom dialekte názov *Huncokár*, reps. *Hulcokár*, ktorý dnes chápeme ako etnonym, resp. exoetnonym. Pomernovanie Huncokár/ Huncokári dnes chápeme skôr ako nevhodný, ale v podstate jeho užívanie majoritou skupina toleruje. V odbornej historickej a etnologickej spisbe sa stretávame iba s používaním etnonymu Huncokár, preto ho na označenie a identifikovanie skúmanej skupiny používame i my, uvedomujúc si jeho limity.

Prvé záznamy o Huncokároch nájdeme v slovenských matrikách v 40. rokoch 18.storočia, sú evidovaní ako katolíci, bez pôvodu či miesta narodenia, len s uvedením súčasného miesta pobytu (latinsky *ex montibus, ex silvis*) - z hôr, z lesov (+ názov lokality), alebo profesie (latinsky *lignicida, lignisector*)- drevorubač, stínač (Habáňová, 1992:67-68).

Huncokári žili v malokarpatských lesoch, v zemepanských horách či v mestských lesoch v horských osadách, samotách, hlboko v horách, rozptýlene dve tri rodiny spolu. Výnimku rozptýleného osídlenia tvorilo väčšie osídlenie na Piesku (dnes časť mesta Modra, okres Pezinok), kde žilo 10 rodín. V súčasnosti poznáme 36 pôvodných huncokárskych lokalít hlboko v horách, vzdialených od seba 10-15km, vzdialených od podhorských miest a dedín minimálne 5-10 km, i niekoľko menších už zaniknutých samôt. Jazyk a kultúra Huncokárov sa tak vyvíjali izolovane, vzhľadom na geografickú oblasť, ktorú obývali. Vďaka tomu si zachovali i špecifické prejavy hmotnej, duchovnej i sociálnej kultúry až do polovice 20.storočia (Nováková 2014: 94-95). Známi boli svojou pomerne prísnou endogamiou, ktorej porušovanie sa začalo tolerovať po prvej svetovej vojne. Mnohí príslušníci staršej generácie preto ešte v medzivojnovom období nevedeli vôbec po slovensky. Až do roku 1945 pretrvával v skupine bilingvizmus.

Vzdelávanie detí prebiehalo pomerne nevšednou formou. Deti nenavštevovali školy v mestách a dedinách, ale učili sa doma. Až do začiatku 20. storočia vyučovali deti Huncokárov najmä tzv. horskí učitelia v nemeckom jazyku špecifickou formou výučby priamo v horárňach v týždňových intervaloch. Deti z dvoch troch lokalít sa pravidelne stretávali v jednej domácnosti na vyučovaní. Hostiteľská rodina počas týchto dní zabezpečila bývanie a stravu pre učiteľa i ostatné deti. Takto zabezpečili výučbu formou "turnusov" vo všetkých izolovaných horárňach. Deti učil učiteľ základné počty, čítanie, písanie a náboženstvo. Vo viacerých lokalitách úlohu horského učiteľa na čas prevzal najstarší horár. Prvý škola pre huncokárske deti bola postavená na Piesku (dnes časť mesta Modra). Vyučovanie v škole sa začalo 1. októbra 1890. Učiteľovi Huncokári platili 50 grojariarov za každé školopovinné dieťa mesačne. Oficiálnym vyučovacím jazykom v tom čase bola maďarčina, je však možné, že tieto deti boli vyučované po slovensky a nemecky. Až do zatvorenia školy (v roku 1945) sa tu vystriedalo veľa učiteľov, jeden rok tu tiež učil známy spisovateľ Fraňo Kráľ (1930). V čase Slovenského štátu (1938 – 1945) sa tu vyučovalo po nemecky (odtiaľ pochádza dnešný názov budovy - Nemecká škola). Po skončení vojny boli v roku 1945 na Slovensku všetky nemecké školy (teda aj tá na Piesku) zatvorené.

Do polovice 20.storočia sa k Huncokárom hlásilo približne tisíc ľudí. V roku 1928 odhadoval lingvista F. Beranek počet na osemsto, najnovšie výsledky

rodinných genealógií naznačujú, že ich mohlo byť oveľa viac, v polovici 20. storočia najmenej tritisíc ľudí. Už v medzivojnovom období boli nútení (zmenou politickej situácie, čiastočne i zmenou vo vlastníctve lesov) sťahovať sa z izolovaných lokalít bližšie k mestečkám a obciam. Veľký vplyv na sťahovanie z hôr malo zavedenie povinnej školskej dochádzky, pretože zo vzdialených lokalít neboli deti schopné každodenne dochádzať dolu do mestečiek a dedín do školy.

Terénny materiál a komparácia dát z medzivojnového obdobia poukazuje na stav silnej izolovanosti Huncokárov od ľudí z miest a dedín v okolí Malých Karpát. Príčiny možno hľadať vo vlastných sídelných podmienkach, výnimočnosti profesie, ale i vo vnútornej uzavretosti, vyplývajúcej z vedomia cudzieho pôvodu, odlišnosti v kultúre, jazyku, správaní, hodnotách. Rovnosť vzťahov vyzdvihovali členovia skupiny ako významnú hodnotu medziľudských väzieb a porovnávali ju s nerovným sociálnym postavením obyvateľov dediny, založenom na majetnosti. V retrospektívnych hodnoteniach členov skupiny sme sa stretávali s vyzdvihovaním kvalít vnútorného života spoločenstva, charakterizovaného silným vedomím spolupatričnosti. Na vyjadrenie týchto hodnôt a vzťahov užívali prirovnania ako: *„sme jedna rodina, sme ako brat a sestra“*. Výskum v medzivojnovom období doložil previazanosť *„všetkých so všetkými“* rôznymi druhmi a stupňami príbuzenských a rodinných vzťahov, umocňované susedskými a priateľskými. Išlo o permanentné prerastanie rodinných vzťahov v spoločenské a naopak (Habáňová, 1991: 83). Rodiny boli mnohohodtné, viacgeneračné, vo svojej forme jednoduché i rozšírené. Bývanie rozšírenej rodiny s niekoľkými manželskými párami dospelých detí bolo vzhľadom na kapacitu horární i deputát skôr dočasné, provizórne. Smerovalo k osamostatneniu mladých rodín získaním nového pracovného miesta s bytom (Habáňová, 1995:148). Snahy osamostatniť sa boli panstvom podporované, i keď do istej miery limitované počtom horských sídiel. Kam smerovali populačné prebytky, zatiaľ nemáme úplne doložené a zmapované.

Kontakty s dedinčanmi či mestom, dokonca i so vzdialenejšími horskými rodinami, mali Huncokári minimálne, preto i možnosť nájdenia si manželského partnera bola pomerne obmedzená. Okruh ľudí, s ktorými sa stretávali, bol malý. Sobáše medzi horskými ľuďmi a dedinčanmi boli do medzivojnového obdobia takmer tabu, alebo len veľmi zriedkavé. Dôvodov bolo pomerne veľa, medzi najdôležitejšie patrili:

- obmedzené kontakty s majoritou vzhľadom na vzdialenosť sídiel
- obojstranná nedôvera členov majority a minority
- pretrvávajúci bilingvizmus alebo neznalosť majoritného jazyka
- vysoká hodnota žien z vlastnej skupiny
- žiadaná a podporovaná endogamia, preferencia partnerov z vlastnej komunity

Huncokári vytvorili špecifické jazykovo i spoločensky pomerne uzavreté osídlenie, ktoré bolo po 2. svetovej vojne z veľkej časti rozptýlené, časť Huncokárov násilne vyvezená, ostatní boli nútení sa pomerne rýchlo asimilovať. Po druhej svetovej vojne bola časť z nich nútené deportovaná do Nemecka na základe výsledkov druhej svetovej vojny a aplikáciu zákonov v ČSR o Nemechoch, zradcoch a kolaborantoch (Slobodová Nováková 2017). Zvyšok huncokárskych rodín sa pomerne rýchlo asimiloval s majoritným obyvateľstvom, po presídlení do miest a dedín asimilácia prebehla za necelých 10 rokov. Povedomie o spolupatričnosti ku skupine bolo po druhej svetovej vojne a skúsenostiach Huncokárov s vysídlením a prenasledovaním tak dnes prežíva buď prostredníctvom individuálnej pamäte potomkov alebo ako súčasť kolektívnej pamäte dnešných lokálnych spoločenstiev žijúcich v blízkosti niekdajších sídiel.

Jazyk Huncokárov je takmer zaniknutým a veľmi ohrozeným nemeckým nárečím. Tento jazyk bol používaný niekoľko storočí, ale v súčasnosti ho dokážu plynule používať poslední traja rodení hovoriaci. Ostatných starších členov komunity, (roč. 1940 a vyššie), nazývame *remembers* - pamätníci; jazyku čiastočne rozumejú, ale neovládajú ho plynule, resp. poznajú z jazyka zopár výrazov či krátkych fráz. Mladá generácia komunity jazyk vôbec neovláda.

Vývoj skupiny a vývoj výskumu

Výskum nemeckej menšiny zostával do 80. rokov 20. storočia na Slovensku obchádzanou, až tabuizovanou témou z politických, spoločenských i historických dôvodov. Možnosti rozvoja menšinových kultúr na Slovensku v uplynulých desaťročiach neboli rovnaké pre každú tu žijúcu menšinu. Karpatskí Nemci patrili medzi tých, ktorí nemali možnosti rozvoja svojej kultúry a identity. K zmene status nemeckej minority prišlo po vzniku Slovenskej republiky v roku 1993, čím sa realizovalo ústavné právo menšín žijúcich na Slovensku - právo rozvíjať vlastnú kultúru, zakladať a udržiavať si svoje vzdelávacie a kultúrne inštitúcie a povedomie.

Problematika Huncokárov nie je v slovenskej a európskej vedeckej spisbe, historickej, etnologickej či lingvistickej doposiaľ spracovaná takmer vôbec. Reprezentuje ju pár odborných štúdií a popularizačných článkov v rámci historických a etnologickej analýz nemeckej národnostnej menšiny na území Slovenska.

Prvé pokusy o revitalizáciu Huncokárov boli sice zaznamenané už v mezivojnovom období, v prvej tretine 20. storočia, boli spojené s výskumami a snahami nemeckého lingvistu Franza Beránka. Pozadie jeho výskumu možno však spájať s aktivitami nemeckých vzdelávacích spolkov, tzv. *Deutscher Kulturverband, Karpatenverein*, ktoré sa snažili o revitalizáciu národného povedomia nemeckej menšiny a o šírenie veľkonemeckých ideí v sudetonemeckej a karpatskej oblasti (Panczová 2011: 15-22, Beránek 1942). Prvé snahy o revitalizáciu sa realizovali najmä formou výskumov, publikovania odborných článkov a osvetových prednášok. Z hľadiska autenticity záznamov o ich jazyku, duchovnej aj sociálnej kultúry možno použiť výskumy jazykovedca F. Beránka a W. Kuhna z 20. a 30. rokov 20. storočia. Vďaka nim sa zachovalo niekoľko unikátnych záznamov povestí a poverových rozprávání v pôvodnom jazyku. Výskumu hodnotových orientácií, intra a extraskupinových vzťahov v živote Huncokárov sa venovala G. Habáňová z ústavu etnológie SAV, ktorá vykonala terénny výskum tejto skupiny až viac ako 40 rokov po jej rozptýlení (90. roky 20. storočia). Neskôr Z. Panczová vo svojej štúdii z roku 2011 priniesla spracovanie poverových rozprávání Huncokárov práve z materiálov F. Beránka.

Z hľadiska jazykovedy je tu úplná absencia informácií i záujmu o štúdium dialektu sledovanej etnickej menšiny. S intenzívnym výskumom komunity a so záchranou tradičnej kultúry a jazyka sa začalo v roku 2014 na pôde FF UCM. Od tohto obdobia prebiehajú rozhovory a nahrávky nárečia, spomienkové rozprávania, výskumy listinných dokladov. Vďaka týmto výskumom bolo možné identifikovať hlavné gramatické a fonetické znaky tohto nárečia. Na základe doterajších lingvistických výskumov môžeme nárečie Huncokárov priradiť k stredobavorským nárečiam. Výskyt špecifického stredobavorského nárečia mimo kompaktných nemecky hovoriacich území je na území Slovenska jedinečný (Fedič, 2014: 107-109). Čiastkové výsledky boli prezentované od roku 2015 na medzinárodných lingvistických a etnologickej kongresoch. V roku 2017 sa začalo v komunite potomkov Huncokárov experimentálne s výučbou tohto nárečia. Impulz na revitalizáciu nárečia Huncokárov vzišiel priamo z prostredia Huncokárov a ich potomkov. Samotní Huncokári oslovili výskumníkov z UCM, aby im pomohli zmapovať posledné zvyšky ich kultúry, zozbierať archívne materiály, pomôcť s analýzou a interpretáciou, ako i pomôcť s revitalizáciou jazyka a kultúry, pretože sami Huncokári to nevedia, so slovami: „*Pomôžte nám, zachráňte nás, lebo vymierame!*”

Ochota spolupracovať a participovať na záchrane jazyka svojich predkov umožnila dospieť v snahách o revitalizáciu do súčasného štádia.

Východiskové dáta pre výskum a revitalizáciu jazyka

Huncokársky dialekt patrí ku hornonemeckým nárečiam, teda ku germánskym jazykom. Na základe doterajších analýz patria lokality pôvodu Huncokárov do dvoch oblastí. Prvá spomenutá oblasť patrí k prechodnej zóne medzi stredobavorským a juhobavorským nárečím. Druhá oblasť pôvodu, ktorá sa uchováva v kolektívnej pamäti Huncokárov, patrí k oblasti s juhobavorským nárečím. Medzi Huncokármi sa objavujú aj tendencie, že pochádzajú z Bavorska, čo by naznačovalo ich pôvod v oblastiach, kde prevládalo stredobavorské nárečie. Oblasť pôvodne osídľované nemecky hovoriacim obyvateľstvom na dnešnom západnom Slovensku patria z lingvistického hľadiska k horskonemeckým nárečiam. Oblasť osídľované nemecky hovoriacim obyvateľstvom na strednom a východnom Slovensku, v oblasti Hauerland, na Spiši a v Above patria k nárečiam stredonemeckým. Do týchto oblastí prichádzali Nemci práve zo stredného Nemecka. Z tohto dôvodu sú medzi tromi oblasťami, v ktorých sa do dnešného dňa možno stretnúť s nemeckým nárečím, výrazné rozdiely. Najrozsiahlšie oblasti, v ktorých sa aktívne používa nemecké nárečie, sú na Spiši a v Above. Oblasť Malých a Bielych Karpát, ktoré osídľovali Huncokári, sú dnes už jazykovo menej identifikovateľné ako kompaktné územie s nemeckými jazykovými koreňmi. Napriek tomu existuje dostatok písomných zdrojov, ktoré dokumentujú toto nárečie, a zároveň je možné vďaka obyvateľom, ktorí toto nárečie ešte poznajú identifikovať jeho charakteristické znaky (Fedič, 2014: 109-115).

Nárečia nemeckého jazyka môžeme členiť podľa viacerých hľadísk. Základným člením je rozdelenie nárečí na dolnonemecké nárečie, označované ako Plattdeutsch, a na hornonemecké nárečie, označované ako Hochdeutsch. Dolnonemecké nárečia sa používajú v severných nížinných oblastiach Nemecka. Hornonemecké nárečia môžeme ďalej rozčleňovať na nárečia stredonemecké, ktoré sú označované aj ako Mitteldeutsch, a potom na nárečia horskonemecké, ktoré sú označované aj ako Oberdeutsch. Horskonemecké nárečia boli formované oveľa výraznejšie vplyvom druhej fázy posunu hlások v nemčine v porovnaní s nárečiami zo stredného Nemecka. Horskonemecké nárečia sú vzájomne kontinuálne previazané, a tak nie je možná jednoznačná identifikácia hraníc ich používania ako tomu je pri hranici medzi Mitteldeutsch a Plattdeutsch. Horskonemecké nárečia rozdeľujeme na severné, západné a východné. K východným horskonemeckým nárečiam, ktoré sa označujú aj ako bavorsko-rakúske, zaraďujeme hornobavorské, stredobavorské a juhobavorské nárečie. Územie dnešného Rakúska a časti Bavorska, odkiaľ údaje pochádzajú aj horskí ľudia Huncokári, podľa nárečia delíme na oblasť, kde sa hovorí stredobavorským nárečím. V Tirolsku a Korutánsku sa hovorí juhobavorským nárečím.

Doterajšie analýzy a komparatívne výskumy tohto nárečia identifikovali veľké fonetické i sémantické podobnosti so stredobavorským nárečím v juhozápadných oblastiach dnešného Bavorska. S nárečiami z oblasti dnešného Tirolska či Štajerska neboli identifikované žiadne zhody. Veľa výrazov z huncokárskeho nárečia sa ešte i dnes používa v spomenutých bavorských lokalitách. Huncokársky jazyk a jeho aktívne používanie zanikli v polovici 20. storočia, z dôvodu strachu nositeľov jazyka o svoj život a život svojich rodín najmä počas a po 2. sv. vojne. Treba pripomenúť, že vzhľadom na politickú situáciu v Československu, boli všetci, akokoľvek prislúchajúci k nemeckej menšine považovaní za zradcov a nepriateľov, boli násilne vysídľovaní, vyvražďovaní, odvečení do pracovných táborov. Preto v mnohých rodinách rodičia zo strachu prestávali používať huncokársky jazyk a neučili ho cielene ani svojich potomkov, resp. zakazovali deťom jazyk aktívne používať a

prestali ho používať i na komunikáciu v rodinách. Išlo teda o ciele a vedomé potláčanie a zabúdanie jazyka z dôvodu strachu o život a budúcnosť.

Až po roku 1989, resp. 1993, kedy boli menšinám priznané všetky práva a status, sa mohlo začať otvorene hovoriť o potomkoch Nemcov na Slovensku /Československu, o ich identite, kultúre, jazyku, možnostiach revitalizácie a začať s vedeckými výskumami. Vzhľadom na fakt, že Huncokári ako špecifická nemecká menšina nemá priznané práva menšiny na Slovensku, vzťahujú sa na nich len všeobecne práva platné pre nemeckú menšinu.

Nezaznamenali sme na Slovensku žiadne snahy o revitalizáciu tohto, či akéhokoľvek iného minoritného jazyka. Huncokársky jazyk je prakticky v komunite nepoužívaný od druhej svetovej vojny. V revitalizácii jazyka vidia dnes členovia skupiny a ich potomkovia veľký potenciál. Realizuje sa tým ich ústavné právo na používanie vlastného jazyka. Radi by jazyk používali nielen v rodinách, ale v budúcnosti aj vo verejnej sfére, kultúrnom a spoločenskom živote. Snom mnohých potomkov Huncokárov je osadenie tabúl s názvami osád a obcí v dvojjazyčnej, resp. trojjazyčnej verzii (slovenský jazyk, nemecký a huncokársky jazyk), náučné chodníky a informačné tabule na architektonických a turistických pamiatkach v jazykových mutáciách (slovenský, nemecký, huncokársky); divadelné a hudobné predstavenia v ich jazyku. Prvým pokusom bolo naštudovanie krátkého divadelného predstavenia (Naši Huncokári) klubom dôchodcov v Pezinku s krátkymi vsuvkami v jazyku Huncokárov v roku 2016. Budúcnosť vidíme v možnostiach komunikácie členov skupiny v ich jazyku, vzdelávanie v jazyku, pozdvihnutie povedomia, identity formou prejavov vo vlastnom jazyku či aspoň aktívna komunikácia medzi členmi skupiny v ich jazyku.

Jazyk Huncokárov sa momentálne nachádza vo fáze "kriticky ohrozený" – najmladší používatelia jazyka sú prestarlí (ročník 1930 a starší) a ich potomkovia sa jazyk aktívne nenučili, ani ho neovládajú. Pri analýze dát a snáh o revitalizáciu jazyka treba neustále pamätať na fakt, že pracujeme s poslednými troma rodenými hovoriacimi, v anglickej literatúre často označovanými ako *survivals*, ktorí dokážu plynule jazykom hovoriť a majú vzhľadom na svoj vek (ročníky 1930 a starší) ešte dobrú pamäť a komunikatívne zručnosti. Preto sú výskum jazyka a jeho dokumentácia v súčasnosti kľúčovými aktivitami. Zdrojom pre vytvorenie korpusu huncokárskeho nárečia sú hlavne zvukové a obrazové záznamy, ktoré realizovali samotní potomkovia alebo sa realizujú výskumným tímom na pôde FF UCM od roku 2014. Ďalším zdrojom pre vstupné dáta do huncokárskeho korpusu sú listinné záznamy a zápisy tohto jazyka z minulých výskumov, amatérskych výskumov, ktoré sa realizovali. Skupinu hovoriacich členov minority rozdeľujeme do troch kategórií:

a) Rodení hovoriaci (*native speakers*)

Evidujeme posledných troch rodených hovoriacich, ročníky narodenia 1930 a starší. Všetci sa narodili v horách huncokárskym rodičom, od malička hovorili bilingválne (slovensko-huncokársky) až trilingválne Slovensko-nemecko-huncokársky). Chodili zväčša do nemeckej školy, doma s rodičmi a členmi komunity hovorili huncokársky, v škole sa najskôr učili nemecky, potom sa učili po slovensky. Jazyk ovládajú plynule, vedia vysvetliť mnohé gramatické špecifiká jazyka a chápu a ovládajú rozdiely medzi spisovnou nemčinou a ich vlastným jazykom.

b) Pamätníci (*remembers*)

Do tejto skupiny patria hovoriaci členovia s veľmi limitovanými znalosťami fráz, kratších žánrov a pod. Zaradujeme sem potomkov huncokárov, ktorí už vzhľadom na politickú situáciu v detstve navštevovali slovenské školy, mali doma zakázané používať jazyk napriek tomu, že rodičia ním hovorili medzi sebou. Jazyk neovládajú aktívne, ale pamätajú si z detstva krátke frázy, piesne, krátke folklórne žánre, slovné spojenia. Tých je približne päťdesiat.

c) latentní noví hovoriaci (*latent new speakers*)

Zaraďujeme sem najmladšiu generáciu potomkov, ktorí jazyk neovládajú vôbec, nerozumejú mu, ale majú veľký záujem sa ho naučiť, ako ho i naučiť svoje deti a používať ho pri komunikácii v skupine a rodine. Tých odhadujeme predbežne na stopäťdesiat vo vybraných lokalitách. S touto skupinou máme intenzívne kontakty a v súčasnosti prebiehajú ďalšie mítingy a kontaktovanie potomkov v ďalších lokalitách, ako i potomkov odsunutých Huncokárov v Nemecku. Tí majú eminentný záujem o výučbu jazyka a pátrajú po svojich koreňoch.

Okrem týchto troch skupín, vychádzajúcich zo skupiny hovoriacich, treba upozorniť na skupinu nerodilých, nových hovoriacich, teda *new speakers*. Všeobecne nárast významu, často dynamických a aktivisticky orientovaných nových hovoriacich, sa zhruba na prelome 20. a 21. storočia stal natoľko významným, že v súčasnosti je už tento fenomén významnou a pozorne sledovanou vetvou štúdia problematiky etnojazykovej revitalizácie. V nami skúmanom prostredí môžeme za skupinu nových hovoriacich pokladať ako osoby vychádzajúce z dotknutej komunity, tak i záujemcov a sympatizantov "zvonka". Nie je pritom nutne späť s etnickým pôvodom a identitou, ale napríklad s regionálnou príslušnosťou, či len ťažko definovanými symbolickými, resp. citovými väzbami a osobnými záľubami či náklonnosťou (Šatava, 2017:324).

Skupina perspektívnych nových hovoriacich je veľmi veľká, z radov potomkov, malých detí i z majority. V rodinách podľa predbežných výskumov by podporili, uvítali a ocenili snahy a možnosti výučby jazyka formou kurzov, e-learningu či mimoškolských aktivít. Možnosť znovu počuť a používať jazyk predkov pokladajú za jedinečnú príležitosť posilnenia skupinovej identity a prejavy vlastnej kultúry na verejnosti. Majú záujem o divadelné predstavenie v jazyku, knihy i popularizačné texty pre potreby skupiny vo vlastnom jazyku. Rodičia majú eminentný záujem, aby ich deti aspoň čiastočne ovládali jazyk predkov.

A aký je dôvod tohto záumu? V čase rýchleho posunu a zanikania malých, regionálnych a menšinových jazykov, slúžia niektoré jazyky k vytváraniu identity vo vnútri komunity dokonca aj potom, kedy prestali byť jazykom bežnej komunikácie. To sa deje pomocou mnohých kultúrnych praktík, ako napríklad amatérske divadlo, hudba a folklór, preklád, snahy o naučenie sa jazyka vo večerných kurzoch a podobne (Reershemius, 2009:131). V súčasnosti možno totiž pozorovať výrazné posuny v chápaní jazyka, od „etnického aspektu“, t.z. jazyk chápaný ako znak či dokonca majetok určitého etnika; k ďaleko uvoľnenejšiemu konceptu jazyka, otvorenému všetkým adeptom a hovoriacim bez ohľadu na ich etnický, resp. teritoriálny pôvod či sebaidentifikáciu. V tomto rámci sa celkovo prejavujú výrazné snahy o externú (kultúrnu, sociálnu, politickú, ekonomickú) difúziu autochtónnych jazykov prekračujúcu doterajšiu etnicko-teritoriálne poňatie či videnie (Šatava, 2017:325).

Revitalizačné stratégie

Revitalizácia má mnoho podôb a mnoho úskalí. Mala by prebiehať prirodzene, nenásilne, bez tlakov a "revitalizačného inžinierstva", inak sa minie úkonom a výsledky budú značne skreslené. Revitalizácia by tiež mala prebiehať obojsmerne, zvonka (od majority) a zvnútra (od samotných členov skupiny). Obojstranná väzba a spolupráca sú v tomto prípade nevyhnutné a jedna bez druhej budú neúspešné.

Dôležitými osobami na poli zberu dostupných materiálov ako podkladov pre proces revitalizácie sú však sami potomkovia Huncokárov. Snažia sa sami zachovať čo najviac informácií z histórie, spôsobu života, jazyka a kultúry svojich predkov. Založili webový portál (www.huncokari.sk), kde sú zverejnené autentické výpovede Huncokárov, popisy lokalít, aktuality, správy zo života komunity a občianske združenie Huncokár, ktoré vlastní rozsiahly archív fotografií (viac ako 20 tisíc), nahrávok, výpovedí, rodokmeňov a má záujem o spoluprácu a spracovanie

problematiky. Každoročne sa stretávajú potomkovia niektorých rodín, kde si vymieňajú informácie, vystavujú artefakty z rodinných zbierok, fotografie, dopĺňajú rodokmene. Výsledkom týchto stretnutí sú tri amatérske DVD dokumenty, výpovede najstarších pamätníkov o živote ich predkov (z roku 2007, 2011 a 2013). Z týchto snáh vzišlo tiež viacero beletristických kníh a populárno-vedeckých článkov o živote Huncokárov. So všetkými organizáciami i jednotlivcami výskumný tím spolupracuje (Slobodová Nováková, 2016:28-37). Stratégie zamerané na revitalizáciu kultúry a jazyka huncokárskej komunity môžeme rozdeliť na dve skupiny aktivít. Jedna skupina vychádza zvnútra komunity a druhá z externého prostredia. V nami skúšanom prostredí medzi kľúčových hráčov na poli revitalizácie patria:

- aktívni potomkovia Huncokárov so záujmom o znovuupevnenie vlastnej identity, revitalizáciu kultúry a jazyka
- občianske združenia Huncokárov: OZ Huncokári (www.huncokari.sk) , OZ Huncokári na Piesku, OZ Huncokári na Záhorí, OZ Potomkovia Huncokárov
- vedecký tím z UCM, ktorý realizuje záchranné etnografické, sociologické, historické a lingvistické výskumy v teréne a spolupracuje s OZ (NGO)
- mesto Modra, predstavitelia mestskej samosprávy so záujmom o podporu revitalizačných snáh, vytvorenie zázemia pre výskumný tím, podpora aktivít Huncokárov a vytvorenie podmienok pre implementáciu do prostredia mesta, kultúrneho a spoločenského života

Revitalizačné stratégie samotnej komunity (vznútra) majú za cieľ zabezpečiť možnosť znovuzískania vlastných členov komunity cez revitalizáciu jazyka a kultúry, resp. pôvodných členov a ich potomkov, ktorí stratili identitu (násilne) vplyvom politickej situácie, alebo (pasívne) prirodzeným odchodom starších členov rodiny a komunity, bez možnosti kontinuity. Medzi ciele aktivít patria napríklad:

- prednášky, workshopy pre verejnosť realizované aktívnymi členmi komunity a ďalšie formy šírenia informácií o tradíciách, materiálnej a duchovnej kultúry Huncokárov;
- organizovanie podujatí pre komunitu- Huncokárske hody, slávnosti lesa, slávnosti pri huncokárskej kaplnke, sviatky všetkých svätých na cintoríne Huncokárov(lokality Modra-Piesok), náboženské púte na pôvodné miesta pútí predkov, organizácia kultúrnych festivalov, hudobné aktivity, produkcia na literárnom poli, divadelné predstavenia a iné
- Vznik krúžkov výuky jazyka; jazykové stretnutia rodených hovoriacich, resp. pamätníkov („*native speakers, remembers*“) a záujemcov z radov potencionálnych nových hovoriacich (latentných) „*new speakers*“

Revitalizačné stratégie mimo komunitu (zvonka) sa realizujú výskumným tímom etnológov, lingvistov, historikov a pedagógov, ide najmä o:

- vypracovanie gramatiky jazyka,
- vytvorenie abecedy huncokárskeho jazyka vzhľadom na fakt, že množstvo jazykových špecifik slovenská gramatika nedokáže zachytiť
- vypracovanie slovníka slovensko-nemecko-huncokárskeho
- vypracovanie učebných textov na výučbu základov jazyka
- vypracovanie pracovných zošitov
- vytvorenie e-learningových kurzov pre členov minority a verejnosť

- workshopy, kurzy pre verejnosť, pre potomkov a potencionálnach nových hovoriacich
- semináre na univerzitách, stredných školách v dotknutom regióne, kurzy huncokárskeho dialektu na univerzite
- slovníky distribuované medzi rodiny

Snahou o aplikáciu získaných dát je implementácia do vzdelávacieho systému; vytvorenie špeciálneho vzdelávacieho programu pre základné a stredné školy v dotknutom regióne, v rámci predmetu regionálna výchova, ako i výberový predmet huncokárskeho dialektu na jazykových germanistických katedrách na slovenských univerzitách.

Huncokárske nárečie ovládajú poslední hovoriaci a verejnosť nemá možnosť sa stretávať s týmto jazykom a nemá možnosť ho ani hodnotiť. Prvou príležitosťou, keď sa mohli záujemci mimo komunity Huncokárov stretnúť s týmto jazykom, boli jazykové aktivity realizované pracovníkmi UCM v roku 2017. Odvtedy prebehli už tri vzdelávacie semináre a workshopy pre verejnosť zamerané na zoznámenie sa s týmto huncokárskym nárečím a začalo sa s postupnou výukou. Materiály z výskumov sa už čiastočne využívajú a budú v elektronickej podobe využívať i v podobe online aplikácie, ďalej formou tlačенých printových médií, interaktívnych máp, online vzdelávacích kurzov prístupné cez web alebo mobilné zariadenia. Na realizáciu týchto krokov sa využívajú rôzne voľne dostupné počítačové programy a aplikácie, ako napr. Moodle alebo Kahoot.

Zhrnutie

V súčasnosti u potomkov horských ľudí povedomie príslušnosti ku skupine prežíva buď prostredníctvom individuálnej pamäte, alebo i ako súčasť kolektívnej pamäte dnešných lokálnych spoločenstiev žijúcich v blízkosti niekdajších sídiel. Pri realistickom pohľade na súčasnosť a minulosť Nemcov na Slovensku je práve výskum kultúry a spôsobu života nemeckej menšiny v malokarpatskej oblasti veľmi potrebným, v mnohých ohľadoch najmä záchranným výskumom miznúcej menšiny a jej potomkov.

Vedľa čisto odbornej, dokumentačnej a jazykovo-kultúrnej roviny by sa dosiahnuté a zistené dáta, rovnako ako plánované revitalizačné aktivity, mali premietnuť do opätovného zviditeľnenia polozabudnutej huncokárskej tradície v malokarpatskom regióne a do zvýšenia vedomia a povedomia o multietnickom y multikultúrnom pozadí dotknutého regiónu. To však chce aktivitu všetkých dotknutých strán, teda zvonku i zvnútra, za podpory a pochopenia miest a obcí, vzdelávacích inštitúcií, spolkov a aktivistov. Vizualne by tomu mohli napomôcť po vzore zo zahraničia dvojazyčné nápisy, obsahujúce „jazykovú krajinu“. V uvedených kontextoch je však treba veľmi citlivo zvažovať i možné dopady etnického /jazykového inžinierstva.

The scientific study is a partial result of the project APVV 15-0360: Rozmery revitalizácie etnickej minority na Slovensku.
www.projekthuncokari.sk

Bibliographic references

- AUSTIN, P.K. – SALLABANK, J. (eds). 2011. The Cambridge Handbook of Endangered Languages. Cambridge: Cambridge University Press.
BRENZINGER, M. (ed). 2007. Language diversity Endangered. Berlin- New York: Mouton de gruyter.
BERANEK, F. J. 1943. Die deutsche Besiedlung der Westslowakei. In: Deutschumsfragen in Nordkarpatenraum. Kásmark: Roland-verlag. Presburg.

- BOCANOVA, M. 2017. Možnosti a formy adaptácie sociálne a ekonomicky vylúčeného obyvateľstva na periférii mesta do majoritnej spoločnosti (na príklade Trnavy). In: *Narodopisna revue*. vol 27, n.2, pp.114-127. ISSN 0862-8351
- CUKAN, J. – KORINA, N. – LENOVSKY, L. 2014. Culture – Language – Identity (problem of relations) . In: *XLinguae* vol. 7, n. 4, pp. 21-32, ISSN 1337-8384,
- EWAN Mc-FUJITA, E. 2011. Language revitalization discourses as metaculture: Gaelic in Scotland from the 18th to 20th centuries. In: *Language & Communication*, vol. 31, n 1, pp.48-62. ISSN 0271-5309
- FEDIC, D. 2014. Analysis of Huncokars Dielact. In. *Etnologia Actualis*, vol 14, n.2, pp.105-114. ISSN 1339-7834.
- FISHMAN, J. A. 1991. Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations od Assistance to Threatened Language. Clevedon-Philadelphia_Adelaide: Multilingual Matters Ltd.
- HABANOVA, G. 1992. K niektorým problémom intra- a extraskupinových vzťahov drevorubacov tzv. Huncokarov v Malých Karpatoch. In: *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry*. Bratislava: ustav etnologie SAV, pp. 66-85.
- HARRISON, K.D. 2010. The last speakers. The Quest to Save the World's Most Endangered Languages. National Geographic Society.
- HORNACEK BANASOVA, M. – DUJKOVA, S. – FEDIC, D. 2017, Tvorba učebnice pre špeciálnu cieľovú skupinu Huncokarov = Designing a textbook for the special target group of Huncokars. In: *Schola nova, quo vadis? Praha : Extrasystem*, 2017. - (Didaktika, pedagogika/Didactics, Pedagogy ; zv. 32), pp. 52-57 [online]. ISBN 978-80-87570-38-8
- KRAUSS, M. 1992. The world's languages in crisis. In: *Language*, vol 68, n.1, pp.4-10. ISSN 0097-8507
- LENOVSKY, L. 2015. Identity as an instrument for interpreting the socio-cultural reality. In: *European Journal of Science and Theology*, Vol. 11, no. 5, pp. 171-184. ISSN 1841-0464
- MAN-CHIU A. L. – YUDAW, B. 2013. Rethinking community-based Indigenous language revitalization using cultural–historical activity theory. In: *Current Issues in Language Planning*, vol. 14, n.3, pp. 436. ISSN 1747-7506
- MORGAN, I. J. 2008. Redefining the Ojibwe Classroom: Indigenous Language Programs within Large Research Universities. In: *Anthropology & Education Quarterly*, vol. 36, n.1, pp.96-103. ISSN: 01617761
- NOVAKOVA, K. 2014. Study of Possibilities of Present-day Ethnic Revitalisation of German Woodsmen in the Little Carpatian. In: . *Etnologia Actualis*, vol 14, n.2, pp. 93-104. ISSN 1339-7834.
- OLKO, J. – WICHERKIEWICZ, T. – BORGES, R. 2016. Integral Strategies for Language Revitalization. Warsaw: University of Warsaw.
- O'ROUKE, B. – PUJOLA, J. – RAMALLO, F. 2015. New speakers of minority languages: the callign, opportunity foreword. In: *International journal of Sociology of Language*, issue 231, pp.1-20. ISSN 1613-3668
- PANCZOVA, Z. 2011. Zaniknuty svet malokarpatskych „Huncokarov“ v odraze poverových rozpravani. In: *Zaostrene na kulturne dedicstvo. Prierez starostlivostou o kulturne dedicstvo malokarpatskeho regionu. Zbornik prispevkov odborneho seminara*. Svaty Jur: Academia Istropolitana Nova, pp. 14-22.
- PAVLIKOVA, M. 2016. The concept of anxiety and its reflection in Auden's work 'the Age of Anxiety' In: *European Journal of Science and Theology*, vol. 12, n. 4, pp. 111-119. ISSN 1841-0464.
- PAVLIKOVA, M. 2017. Reading Auden as a resource for existential reflection in a society with technocratic and hedonistic tendencies. In: *Komunikacie*, vol. 19, n. 1, pp. 39-43. ISSN 0341-2059.

- PRIECKO, M. 2015. Between Patriotism and Far-Right Extremism: A Case of Youth Activism in Matica slovenska. In: Ethnologia Actualis : the Journal of Ethnographical Research. vol 15, n.1, pp. 65-90. ISSN 1339-783
- REERSHEMIUS, G. 2009. Post-Vernacular Language Use on a Low German Linguistic Community. In: Journal of German Linguistic, vol 21, n.2, pp.131-147. ISSN 1470-5427
- SLOBODOVA NOVAKOVA, K. 2016. Malokarpatski Huncokari ako unikatna sucast europskeho a slovenskeho kulturneho dedicstva. In: Kulturne dedicstvo a identita : medzinarodna vedecka konferencia 25. - 26. maj 2016. Banska Bystrica : Belianum, 2016. pp. 28-37. ISBN 978-80-557-1120-1
- SATAVA, L. 2013. Etnicita a jazyk. Teorie, praxe, trendy: citanka textu. Tribun EU.
- SATAVA, L. 2017. „Novi mluvci“ v kontextu mensinovyh jazyku v Evrope a revitalizacnich snah. In: Narodopisni revue. vol.27, n.4, pp.323-330. ISSN 0862-8351
- TISLIAR, P. 2015. Cesta k prvemu uradnemu lexikonu sidel na Slovensku. In: uzeologia a kulturne dedicstvo, vol.3, n.1, pp.51-62. ISSN 1339-2204

Words: 5665

Characters: 41 863 (23,26 standard pages)

Doc. Mgr. Katarína Slobodová Nováková, PhD.
Department of ethnology and World studies
Faculty of Arts
Ss. Cyril and Methodius University in Trnava
Námestie J. Herdu 2, Trnava
Slovakia
katarina.novakova@ucm.sk

PhDr. Katarína Košťalová, PhD.
Department of Social studies and Ethnology
Faculty of Arts
Matej Bel University
Cesta na amfiteáter 1, Banská Bystrica
Slovakia
katarina.kostialova@umb.sk

Mgr. Daniela Kušnierová
Department of ethnology and World studies
Faculty of Arts
Ss. Cyril and Methodius University in Trnava
Námestie J. Herdu 2, Trnava
Slovakia
daniela.kusnierova@ucm.sk

Mgr. Lukáš Kurajda
Department of ethnology and World studies
Faculty of Arts
Ss. Cyril and Methodius University in Trnava
Námestie J. Herdu 2, Trnava
Slovakia
lukas.kurajda@gmail.com